

ili sostoyaniye muhammedanskiya religü. Rusça olarak 1722'de Petersburg'da yayımlanan eser İslâm dini ve bu dinin hoşgörüsü hakkında olup Türk-İslâm hüsn-i hattı, hristiyan keşişlere nisbetle dervişlerin üstünlüğü, zorla müslüman olmanın yasaklanmış olması ve Kur'an'ın eşsiz dil güzelliği gibi konuları da içermektedir. Ancak eser yayımlanırken Rus Ortodoks patrikliğince sansüre tâbi tutulmuştur. Kitap 1987'de Romençe'ye çevrilmiştir. 4. *Vita Constantini Cantemyrii* (Bucureşti 1973). Babasının hayatını konu alan bir eserdir. 5. *Historia Moldo-Vlachica*. Berlin Akademisi tarafından istenen bu eseri daha sonra genişleterek Romençe *Hronicul vechimii Romano-Moldo-Vlahilor* (Romen-Moldova-Eflak halkının eski tarihi) adıyla yeniden kaleme almıştır (Bucureşti 1901, 1983). 1717-1723 yılları arasında yazılan kitabın sadece I. cildi tamamlanabilmiştir. Burada Romen halkının ve dilinin oluşumu, Romenler'in dil ve âdetlerinin ortaklığı üzerinde durulmuş, bunların tamamen Romalılar'a dayandığı ileri sürülmüştür. Ancak eski yerli halk olan Daçyalılar'ı ihmal eden bu Roma teorisi daha sonra eleştirilmiştir. 6. *Istoria İeroglici* (Bucureşti 1973). Bir roman niteliğindeki eserde kuşların dünyasına uyarlanarak Boğdan ve Eflak aristokrasisinin hikâyesi anlatılır, bunların Osmanlı Devleti ile olan münasebetleri tasvir edilir. 7. *Descriptio Moldavia*. Yine Berlin Akademisi tarafından istenen eser Boğdan'ın coğrafyası, tarihi, dili, müesseseleri ve halk âdetlerini ihtiva etmektedir. Ayrıca Osmanlı-Boğdan ilişkileri ilk defa olarak burada etrafıca tasvir edilmektedir (son baskısı, Bükreş 1973). 8. *Kitâbü İlmi'l-mûsiki alâ vechi'l-hurûfât* (aş. bk.).

BİBLİYOGRAFYA :

I. Neculce, *Letopisetul Tării Moldovei* (ed. G. Strempel), Bucureşti 1982; Defterdar Sanı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekâyiât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 41, 444, 575; Silâhdar, *Nusretname*, II/2, s. 267; Râşid, *Târih*, III, 343; T. Burada, *Scriverile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir*, Bucureşti 1911; G. Pascu, *Viata şi operele lui Dimitrie Cantemir*, Bucureşti 1924; Ş. Ciobanu, *Dimitrie Cantemir în Rusia*, Bucureşti 1925; Akdes Nimet Kurat, *Prut Seferi ve Barış*, Ankara 1951, I-II, tür.yer.; M. Guboğlu, "Dimitrie Cantemir şi istoria İmperiului otoman", *Studii şi articole de istorie*, Bucureşti 1957, II, 179-208; a.mlf., "Dimitrie Cantemir orientaliste", *SAO*, III (1961), s. 129-160; P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir Viata şi opera*, Bucureşti 1958; Halil Bedi Yönetken, "Dimitrie Cantemir dans l'histoire de la musique turque", *Actes du colloque international des civilisations balkaniques*, Sinaia 1962, s. 145-149; Dan Badarau, *Filosofia lui Dimitrie Cantemir*, Bucureşti 1964;

C. Maciucă, *Dimitrie Cantemir*, Bucureşti 1972; P. Vaida, *Dimitrie Cantemir şi umanismul*, Bucureşti 1972; Ş. Giosu, *Dimitrie Cantemir Studiu Lingvistic*, Bucureşti 1973; 300 de ani de la naşterea lui Dimitrie Cantemir, Bucureşti 1974; İ. Baha Süreşan, "Kantemiroğlu ve Türk Musikisi", *Dimitrie Cantemir (1673-1723)*, Ankara 1975, s. 73-108; *Dimitrie Cantemir (1673-1723)*, Ankara 1975 (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu); A. I. Babiş, *Dimitriy Kantemir*, Moscova 1984; Cem Behar, *Klasik Türk Musikisi Üzerine Denemeler*, İstanbul 1987, tür.yer.; E. Taralunga, *Dimitrie Cantemir*, Bucureşti 1989; O. Wright, *Demetrius Cantemir: The Collection of Notations*, London 1992; *Romen Kaynak ve Eserlerinde Türk Tarihi I: Kronikler* (haz. Mehmet Ali Ekrem), Ankara 1993, s. 90-91, 98-117; *Dictionarul Scriitorilor români*, Bucureşti 1995, s. 443-448; N. Manolescu, *Istoria critica a literaturii române*, Bucureşti 1997, I, tür.yer.; D. Răpă, *Cantemiriana. Breviar bibliologic*, Galaţi 1998; E. Popescu-Judet, *Prince Dimitrie Cantemir: Theorist and Composer of Turkish Music*, İstanbul 1999; a.mlf., "Dimitrie Cantemir et la musique turque", *SAO*, VII (1968), s. 825-849; J. de Hammer, "Sur l'histoire ottomane du prince Cantemir", *JA*, IV (1824), s. 32-45; Rauf Yekta Bey, "Şark Musikisi: Kantemiroğlu", *Şehbâl*, III/52, İstanbul 1328, s. 72-73; I. Minea, "Despre Dimitrie Cantemir, omul, scriitorul, domnitorul", *Revista Arhivelor*, I, Bucureşti 1924-26, s. 1-3; Ruşen Ferit Kam, "Bestekâr Kantemiroğlu", *Radio*, V/51, Ankara 1946, s. 3, 22; Mesut Cemil, "Dimitrios Kantemirou la musique turque vers le début du XVIIIe siècle", *La Quinzaine d'Ankara*, I/7 (15 Mai 1947), s. 4-5; E. Pop, "Dimitrie Cantemir şi Academia din Berlin", *Studii Revista de Istorie*, XXII, Bucureşti 1969, s. 825-847; I. Matei, "Le maître de langue turque de Dimitrie Cantemir: Es'ad Efendi", *RESEE*, X/2 (1972), s. 281-289; V. Candea, "La diffusion de l'œuvre de Dimitrie Cantemir en Europe du sud-est et au proche-orient", a.e., X/2 (1972), s. 345-361; a.mlf., "Life Story of a Manuscript: Dimitrie Cantemir's History of the Ottoman Empire", a.e., XXIII/4 (1985), s. 297-312; Türkkaya Ataöv, "Doğumunun 300. Yıldönümünde Dimitrie Cantemir (1673-1723)", *SBFD*, XXVIII/1-2 (1973), s. 205-208; M. M. Alexandrescu-Dersca, "Dimitrie Cantemir, istoric al Imperiului otoman", *Studii Revista de istorie*, XXVI/5, Bucureşti 1973, s. 971-989; N. Ciachir, "Cu privire la activitatea politica desfaşurata de Dimitrie Cantemir în Rusia, 1711-1723", *Revista Arhivelor*, XXXV/3 (1973), s. 453-463; E. Lozovan, "D. Cantemir et l'expansion russe au Caucase (1722-1724)", *Revue des études roumaines*, XIII-XIV, Paris 1974, s. 91-105; M. Maxim, "Haraciul moldovenesc în opera lui D. Cantemir", *Analele Universităţii Bucureşti. Filosofie Istorie Drept*, XXII, Bucureşti 1974, s. 69-78; G. Cioranescu, "La contribution de Démètre Cantemir aux études orientales", *Turcica*, VII, Paris 1975, s. 204-232; a.mlf., "Contributions à l'iconographie cantemirienne", *SOF*, XXXVI (1977), s. 222-229; a.mlf., "Une gravure rare représentant D. Cantemir à cheval", a.e., XXXVIII (1979), s. 223-225; S. S. Gorovei, "Miscellanea genealogica. 1. Note cantemiriene", *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie*, XXI, Iaşi 1984, s. 489-496.

MIHAI MAXIM

□ MÜSİKİ. Dimitrie Kantemir, siyasi faaliyetleri ve çok yönlü çalışmaları yanında bir Türk müzikisi nazariyecisi, besmecisi ve tanbur icracısı olarak da şöhret kazanmıştır. Müsiki bilgisini dönemin ünlü hoca ve müzisyenleriyle kendi deneyimlerinden elde ettiğini ifade eden ve Osmanlı kaynaklarında Kantemiroğlu diye tanınan sanatkâr, 1700 yılı civarında Türk müzikisi tarihinde daha çok *Kantemiroğlu Edvârı* (*Mecmuası*) diye anılan *Kitâbü İlmi'l-mûsiki alâ vechi'l-hurûfât* adıyla Türkçe bir eser yazdı. İki bölümden oluşan kitap, nazarî bilgiler yanında alfabetik olarak sıralanmış 350'yi aşkın enstrümantal beste (peşrev ve semâi) notasını da içine almaktadır. Eser, müzikinin amelî tarafı ile daha tartışmalı bir yönü olan nazarî esaslarını, Türk müzikisinin standart çalgısı kabul edilen tanburun perdelerinden yararlanarak ana dizi üzerinde özetlemiştir. *Kitâbü İlmi'l-mûsiki*, Türk müzikisinin teorik temellerine yeni nazarî esaslar ilâve etmesi bakımından bir dönüm noktası teşkil eder. Kantemiroğlu'nun "kavl-i cedîd" ya da "kavl-i hakîr" diye adlandırdığı deneyci metoda dayanan bu yeni teori onun nota sistemiyle uygulamasına istinat etmekte ve "kavl-i kadîm" olarak da bilinen geleneksel nazariye ile çatışmaktadır. Bu yeni teori, Ortaçağ müsiki otoritelerince sistemeleştirilen soyut nitelikteki eski teoriye güçlü bir karşı çıkış özelliği taşır. Kitaptaki konular genel ve özel olarak mantıkî sınıflamaya göre ele alınmakta, konuların tartışmasında iki kıyas kullanılmaktadır. Bunlardan lengüistik kıyas müsiki unsurlarıyla dil unsurlarını karşılaştırmakta, diğeri ise tıpkı tıp bilimindeki gibi anatomik (küçük) parçalara ayırarak mukayeseye dayanmaktadır.

Kantemiroğlu'nun keşfettiği ve başlıca ilkesi olarak uyguladığı yeni teorisinin temeli alfabetik nota yazımıdır (notations, notalama). Harflerle sayıları bir araya getirdiği için bizzat Kantemiroğlu tarafından "ebcedî ve adedî" olarak adlandırılan tanımlayıcı (tasvir edici) ve kural koyucu (belirleyici) iki boyuta sahip bu teorisinin, müsiki eserlerinin kaybolmasını önleyerek onları okuyucuya ve müzisyenlere sunmaya dayandığı açıktır. İslâm müzikisinde Ortaçağ'dan beri devam eden alfabetik nota (yazım) sistemini ancak Kantemiroğlu kendi çağındaki tanbur perdeleri için kullanmış, iki sekizliyi, yukarıdan bir tam ses aşan yegâhtan tiz hüseyniye kadar uzanan bir ses alanı için otuz üç harf ile (perde) göstermiştir. İkiye ayrıla-

rak tasnif edilen perdelerin on altısı sabit (tamam) ana perde, on yedisi ise yarım perde diye de bilinen değişebilir, tamamlanmamış perde olarak sınıflandırılmıştır. Kantemiroğlu, bu otuz üç işaretten başka, notada hiçbir zaman gösterilmediğinden herhangi bir işlevi olmayan âhenk telinin perdesine denk düşen nerm çârgâh (kaba çârgâh) için de özel bir işaret icat etmiştir. Semboller nesih, rik'a ve sülüs olmak üzere üç ayrı hat üslubundan esinlenilerek üretilmiş tek, çift ve üç harfli yazı şekilleridir. Her sembol başlı başına bir notayı gösterir. 1, 2, 3, 4, 6 ve 8 rakamları perde sembollerinin altında notaların sürelerini göstermek için kullanılır. Her ne kadar çağdaşı Şeyh Nâyî Osman Dede, Kantemiroğlu'nun icat ettiği yönetime çok benzeyen alfabetik nota yazımı metodunu kullanmışsa da her iki müzisyenin birbirinden ne kadar etkilendiğini tesbit etmek imkânsızdır.

Kitâbü İlmî'l-mûsikî, makamların yeni bir tasnifi ve yeni bir tahlil yönteminin izahı ile devam etmektedir. İnci ve çıkıcı makamlar hareketin yönüne ve öngördüğü perde-alan derecesine göre sınıflandırılmıştır. Kantemiroğlu'nun tertibine göre makamlar eşit ses ölçüleri göz önüne alınarak yediye ayrılır. Bu bağlamda makam, bir bestenin tasarımı belli bir açılımla şekillendiren melodik örgülerin toplanmasından oluşan, perde-alan özellikleri içeren bir çerçevedir. Daha sonra gelen ses uygunluğu (akort) ve akortsuzluk konusu tamamen yenilikçi bir yaklaşımdır. Ardından geçki (modülasyon) yönteminin de bir şaheseri olan ve "taksîm-i küll-i külliyyât" denilen, bütün makamlara geçkili hüseyinî taksim anlatılır. Eser, klasik faslın ayrıntılı bir tarifi ve ikinci bölümde yazılan notalarla ilişkili peşrev ve semâilerin bir katalogu ile sona erer.

Eserin bizzat müellif elinden çıktığı anlaşılan bilinen tek nüshası, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde kayıtlıdır (Hüseyin Sadeddin Arel Armağanı, nr. Y 2768). Kitap ilk defa Hüseyin Sadeddin tarafından (Bedî' Mensî imzasıyla) sahibi bulunduğu *Şehbâl* dergisinin 66-85. sayılarında (70. sayı hariç), metin kısmı ve bazı notalarının kopyası yayımlanmak suretiyle Batı notasına çevrilmeden neşredilmiştir. Ayrıca Eugenia Popescu-Judet, Kantemiroğlu'nun bestelediği peşrev ve semâilerin Batı notasına çevrilmiş şekillerine ve kitabın aslının küçültülmüş fotoğraflarına da yer vererek eseri Rumence'ye tercüme etmiş ve 1973'te Bükreş'te yayımlamıştır. Kita-

Kantemiroğlu
notası
ve şimdiki
notada
karşılığı

YEGÂH ASİRAN ACEM-ASİRAN İRAK REHÂVÎ RAST ZİRGÜLE DÜĞÂH

NIHÂVEND SEGÂH BÜSELİK ÇÂRGÂH SABÂ UZZÂL NEVÂ BAYATÎ HİSAR

HÜSEYİNÎ ACEM EVİC MÂHUR Gerdâniye SEHNAZ MUHAYYER SÜNBÜLE TİZ SEGÂH

TİZ BÜSELİK TİZ ÇÂRGÂH TİZ SABÂ TİZ UZZÂL TİZ NEVÂ TİZ BAYATÎ TİZ HÜSEYİNÎ

bin orijinal metninin Latin harfleriyle ve metnin bugünkü Türkçe'ye çevirisiyle notaların günümüz Batı notasına çevrimi 1976 yılında Yalçın Tura tarafından yayımlanmaya başlanmış, ancak bu çalışma yarıda kalmıştır. Eser daha sonra aynı müellif tarafından tamamlanarak yeniden neşredilmiştir (*Kitâbü 'İlmî'l-mûsikî 'alâ vecihî'l-hurûfât: Mûsikîyi Harflerle Tesbît ve İcrâ İlminin Kitabı*, İstanbul 2001, I-II). Bu arada Owen Wright eserin nota bölümünü Batı notasına çevirerek neşretmiş (1992), Walter Feldman da *Music of the Ottoman Court* adlı eserinde Kantemiroğlu'ndan Batı notasına çevirdiği bazı notalara yer vermiştir.

Kantemiroğlu'nun peşrev ve semâi notaları koleksiyonu XVII. yüzyıl enstrümantal mûsiki repertuarının önemli bir kaynağını teşkil eder. Ancak esas itibarıyla sistem, perde ve süreyi (duration) tek bir şekilde bütünleştirmeye uygun değildir. Çünkü notaların altında sayılarla gösterilen ritmik değerler çoğu durumlarda okuma anında uyarlanması gereken ritmik modellerin yaklaşık göstergesidir. İcracının notaları sese uyarlaması gerekir. Notaları okumayı kolaylaştırmak için Kantemiroğlu belirli parça ve dilimleri gösteren ilâve işaretler koymuştur. Onun bu eseri Ali Üfkî Bey tarafından yazılan *Mecmûa-i Sâz ü Söz* adlı mûsiki antolojisine benzetilebilir. Kantemiroğlu'nun melodi koleksiyonu, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında onun sistemiyle kaydedilen *Kevserî Mecmuası* ile de benzerlikler taşımaktadır. Kantemiroğlu'nun bestelediği elliye yakın enstrümantal eserin (peşrev ve semâi) bir kısmı nota koleksiyonlarından, bir kısmı *Kevserî Mecmuası*'ndan ve büyük bölümü de sözlü gelenek ve Hamparsum notaları yoluyla günümüze aktarılmış olup konserlerde de icra edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

T. T. Burada, *Scriverile muzicale ale lui Dimitrie Cantemir*, Bucharest 1911; P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir- Viata si Opera*, Bucharest 1968; C. Maciucă, *Dimitrie Cantemir*, Bucharest 1972; E. Popescu-Judet, *Dimitrie Cantemir-Cartea stiintei muzicii*, Bucharest 1973; a.mlf., *Türk Musiki Kültürünün Anlamları* (trc. Bülent Aksoy), İstanbul 1996; a.mlf., XVIII. Yüzyıl Musiki Yazmalarından *Kevserî Mecmuası Üstüne Karşılaştırmalı Bir İnceleme* (trc. Bülent Aksoy), İstanbul 1998; a.mlf., *Prince Dimitrie Cantemir: Theorist and Composer of Turkish Music*, İstanbul 1999; a.mlf., *Prens Dimitrie Cantemir: Türk Musikisi Bestekâr ve Nazariyatçısı* (trc. Selçuk Alimdar), İstanbul 2000; a.mlf., "Kantemiroğlu", *DBİst.A*, IV, 418-419; *Dimitrie Cantemir (1673-1723)*, Ankara 1975 (UNESCO Türkiye Millî Komisyonu); O. Wright, *Demetrius Cantemir-The Collection of Notations*, London 1992; W. Feldman, *Music of the Ottoman Court*, Berlin 1996.

EUGENIA POPESCU-JUDETZ

KANUN

(القانون)

Bir devlette yetkili

kamu organı tarafından çıkarılan
uyulması zorunlu, genel, sürekli
ve soyut hukuk kuralları anlamında
bir hukuk terimi.

Aslının Grekçe'de önceleri en dar anlamıyla, vergilemeye yönelik arazi tahririnde kullanılan bir uzunluk ölçüsü birimini belirten *kanon* kelimesi olduğu tahmin edilmektedir. Daha sonra bu işlem sonucunda birer ölçüt teşkil etmek üzere hazırlanan vergi kural ve listelerine, hatta onların kaydedildiği tahrir defterlerine de isim olmuş, zamanla anlamı genişleyen kelime, "vergiye ilişkin olanlar başta olmak üzere kamu alanındaki çeşitli esas, kural, ilke ve düzenlemeler" mânasında kullanılmaya başlanmıştır. Muhtemelen Mısır ve Suriye bölgesinin müslümanlar